УДК 347.67(477)
DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2026.4.14

ПОСМЕРТНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИМ БІОМАТЕРІАЛОМ У ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: СИСТЕМНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ТА АВТОНОМІЯ ОСОБИ

Стрельбіцька Леся Ярославівна,
orcid.org/0000-0003-3657-2783
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

Блащук Тетяна Володимирівна,
orcid.org/000-0002-0605-1920
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

У статті здійснено системний і формально-юридичний аналіз редакції проєкту Цивільного кодексу України № 15150, зареєстрованого 9 квітня 2026 року, у частині реалізації репродуктивного вибору та посмертного розпорядження репродуктивним біоматеріалом. Метою дослідження є оцінка цієї цивільно-правової конструкції за критеріями системності регулювання та забезпечення автономії особи, а також визначення напрямів її доопрацювання. Системність охоплює узгодженість норм і послідовність фіксації, зміни та реалізації волі, тоді як автономія забезпечує можливість особи визначати долю біоматеріалу в установлених законом межах і розраховувати на виконання останнього належно оформленого волевиявлення.

Авторами встановлено, що стаття 305 проєкту закріплює загальну цивільно-правову основу репродуктивного вибору, однак вимога застосовувати допоміжні репродуктивні технології лише за медичними показаннями зумовлює реалізацію цього права за умови попереднього підтвердження медичної підстави. Обґрунтовано необхідність розмежовувати волевиявлення щодо кріоконсервації та зберігання біоматеріалу, згоду на його використання і розпорядження щодо його долі після смерті особи.

У статті проаналізовано взаємозв'язок статей 1735, 1739 і 1769 проєкту, які визначають коло можливих набувачів права на використання біоматеріалу, зміст і форму окремого заповіту та нотаріальне підтвердження відповідного права. Виявлено, що право на використання біоматеріалу не входить до складу спадщини, проте пов'язується з моментом її відкриття і підтверджується за допомогою спадково-правових процедур без чіткого визначення меж їх застосування. Установлено також, що реєстрація заповіту у Спадковому реєстрі поєднана з покладенням на заповідача обов'язку самостійно повідомити заклад охорони здоров'я; це не забезпечує надходження актуальних відомостей, а наслідки неповідомлення не визначені. Виявлено неузгодженість предмета статей 1735 і 1739 щодо кріоконсервованих ембріонів.

Авторами з'ясовано, що закрите коло можливих набувачів права і обмежений перелік допустимих розпоряджень звужують автономію заповідача та не дають підстав розглядати спеціальний заповіт як нейтральний інструмент реалізації волі. Запропоновано зберегти спеціальний заповіт як особисте розпорядження на випадок смерті, визначити правову природу такого розпорядження, закріпити пріоритет останнього чинного волевиявлення, можливість його вільного скасування та надійний обмін актуальними відомостями із закладом охорони здоров'я. Межами реалізації волі мають бути згода особи, на користь якої зроблено розпорядження, права інших учасників і медична допустимість відповідної процедури.

Ключові слова: *репродуктивні права, репродуктивне здоров'я, посмертне розпорядження репродуктивним біоматеріалом, право на використання біоматеріалу, посмертне волевиявлення, спеціальний заповіт, автономія особи, проєкт Цивільного кодексу України.*

Strelbitska Lesia, Blashchuk Tetiana. Posthumous disposition of reproductive biomaterial in the Draft Civil Code of Ukraine: systemic coherence of regulation and personal autonomy

The article provides a systematic and formal legal analysis of Draft Civil Code of Ukraine No. 15150, registered on 9 April 2026, with respect to the exercise of reproductive choice and the posthumous disposition of reproductive biomaterial. The purpose of the study is to assess this civil law construction according to the criteria of systemic consistency of legal regulation and protection of personal autonomy, as well as to identify directions for its further improvement. Systemic consistency encompasses the coherence of legal provisions and the continuity of recording, modifying, and implementing a person's wishes, whereas autonomy ensures that a person may determine the fate of their biomaterial within the limits established by law and rely on the implementation of their latest duly formalised expression of will. The authors establish that Article 305 of the Draft provides a general civil law basis for reproductive choice. However, the requirement that assisted reproductive technologies may be used solely on medical grounds makes the exercise of this right conditional upon prior confirmation of a medical indication. The article substantiates the need to distinguish between an expression of will concerning the cryopreservation and storage of biomaterial, consent to its use, and instructions regarding its fate after the person's death. The article analyses the interrelationship among Articles 1735, 1739, and 1769 of the Draft, which determine the range of persons who may acquire the right to use biomaterial, the content and form of a separate will, and the notarised confirmation of the relevant right. It is found that the right to use biomaterial does not form part of the estate; nevertheless, it is linked to the opening of the succession and is confirmed through succession-law procedures without clearly defining the limits of their application. It is also established that registration of the will in the Inheritance Register is combined with an obligation imposed on the testator to notify the healthcare institution independently. This does not ensure that the institution receives up-to-date information, while the consequences of failure to provide such notification remain undefined. An inconsistency between the subject matter of Articles 1735 and 1739 concerning cryopreserved embryos is also identified. The authors find that the closed list of persons who may acquire the right and the limited range of permissible instructions restrict the testator's autonomy and do not allow the special will to be regarded as a neutral instrument for implementing the person's wishes. It is proposed that the special will be retained as a personal disposition upon death, that the legal nature of such a disposition be defined, and that priority be accorded to the latest valid expression of will, together with the possibility of its free revocation and the establishment of a reliable exchange of up-to-date information with the healthcare institution. The limits governing the implementation of the person's wishes should include the consent of the person in whose favour the disposition is made, the rights of other participants, and the medical admissibility of the relevant procedure.

Key words: *reproductive rights, reproductive health, posthumous disposition of reproductive biomaterial, right to use biomaterial, posthumous expression of will, special will, personal autonomy, Draft Civil Code of Ukraine.*

Постановка проблеми. Кріоконсервація репродуктивного біоматеріалу створює можливість прийняття особою рішень, правові наслідки яких можуть настати після її смерті. Водночас згода на кріоконсервацію та подальше зберігання біоматеріалу сама по собі не визначає, чи допускається його посмертне використання, хто матиме відповідне право та яке волевиявлення повинен виконати заклад охорони здоров'я. Чинний Цивільний кодекс (ЦК) України [1] не формує спеціального цивільно-правового механізму фіксації, зміни та реалізації такої волі.

Проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 (проєкт ЦК) [2] уперше поєднує право на репродуктивний вибір зі спеціальним заповітом щодо використання або знищення репродуктивного біоматеріалу. Водночас право на репродуктивний вибір обмежується медичними показаннями, а право використати біоматеріал може бути надане лише особі, яка відповідає встановленим проєктом критеріям.

Відтак, є необхідність визначити, чи повинен ЦК створювати нейтральний інструмент реалізації правомірно вираженої волі особи, установлюючи лише конкретні та обґрунтовані межі, чи самостійно формувати закрите коло допустимих осіб і варіантів розпорядження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Н. В. Ходєєва у статті «Право людини на репродуктивне відтворення: постмортальне використання, зберігання кріоконсервованих матеріалів» (2025) [3] дослідила чинне регулювання використання та зберігання кріоконсервованих матеріалів, звернувши увагу на заяву та договір із закладом охорони здоров'я як можливі форми фіксації волі особи. С. В. Сєда у статті «Розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції: аналіз етико-правових проблем» (2026) [4] розглянула значення автономії, дійсного волевиявлення померлої особи та актуальної судової практики для визначення допустимості використання біоматеріалу. О. Данченко та Ю. Левчук у професійній публікації «Розпорядження біологічним репродуктивним матеріалом за проєктом нового Цивільного кодексу України: справжній заповіт чи хибна юридична конструкція» (2026) [5], підготовленій на матеріалі попередньої редакції проєкту нового ЦК, поставили під сумнів спадковоправову природу спеціального заповіту та обґрунтованість додаткових процедур його реалізації.

Отже, у наявних публікаціях уже досліджено форми посмертного волевиявлення, значення автономії та окремі недоліки спеціального заповіту [3; 4; 5]. Водночас чинна редакція проєкту № 15150 [2] не отримала цілісної оцінки як взаємопов'язана цивільно-правова конструкція від закріплення репродуктивного вибору у статті 305 до фіксації та реалізації посмертної волі за статтями 1735, 1739 і 1769 одночасно за критеріями системності та забезпечення автономії особи.

Метою статті є оцінити передбачену проєктом ЦК цивільно-правову конструкцію реалізації репродуктивного вибору та посмертного розпорядження репродуктивним біоматеріалом за критеріями системності й забезпечення автономії особи, визначити, чи створює вона нейтральний інструмент реалізації волі, та сформулювати напрями її доопрацювання. Системність передбачає узгодженість норм і послідовність фіксації, зміни та реалізації волі, тоді як автономія забезпечує можливість особи самостійно визначати долю біоматеріалу в установлених законом межах і розраховувати на виконання останнього за часом належно оформленого волевиявлення.

Виклад основного матеріалу. Стаття 305 проєкту ЦК [2] закріплює право фізичної особи на репродуктивний вибір і передбачає застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), кріоконсервацію та зберігання репродуктивного біоматеріалу. Кріоконсервація у цьому контексті має не лише медичне, а й цивільно-правове значення, оскільки пов'язана з волевиявленням особи, її особистими немайновими правами, конфіденційністю інформації та визначенням подальшої долі біоматеріалу. Відсилання щодо умов і порядку відповідних процедур до спеціального закону відповідає рамковій функції ЦК і саме по собі не є прогалиною регулювання.

Водночас проголошене право на репродуктивний вибір поєднується з вимогою застосовувати програми ДРТ лише за медичними показаннями [2]. Така конструкція зберігає дозвільну модель, відповідно до якої особа може реалізувати репродуктивний вибір лише за умови підтвердження медичної підстави. З погляду автономії медичні критерії мають визначати конкретні межі безпечного застосування ДРТ, а не бути загальною передумовою реалізації репродуктивного вибору.

Окремо слід розмежувати згоду на кріоконсервацію і зберігання репродуктивного біоматеріалу, згоду на його використання та волевиявлення щодо його долі після смерті особи. Чинне медичне регулювання передбачає волевиявлення особи щодо проведення кріоконсервації та зберігання біоматеріалу, однак таке волевиявлення саме по собі не охоплює його майбутнього або посмертного використання (див.: Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 09.09.2013 [6];

постанова Кабінету Міністрів України № 78 від 24.01.2025 [7]). На рівні ЦК має бути закріплена самостійність цих волевиявлень, тоді як їх форма та порядок оформлення мають визначатися спеціальним законодавством.

Отже, стаття 305 проєкту ЦК [2] створює загальну цивільно-правову основу репродуктивного вибору. Подальший аналіз має встановити, чи забезпечує передбачений проєктом спеціальний заповіт системну реалізацію посмертної волі та достатній рівень автономії особи.

Стаття 1739 проєкту ЦК [2] передбачає окремий заповіт про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом і має застосовуватися у зв'язку зі статтею 1735, яка визначає коло осіб, на користь яких може бути надане право на його використання. У такому заповіті особа може визначити того, хто відповідає вимогам статті 1735, установити умови та випадки припинення права на використання біоматеріалу або заборонити його використання і визначити випадки знищення. Отже, проєкт ЦК не лише визнає можливість посмертного розпорядження, а й уперше створює для нього спеціальний цивільно-правовий інструмент.

Стаття 1739 [2] також установлює спеціальні вимоги до оформлення такого волевиявлення. Заповіт не може бути секретним, посвідчується виключно нотаріусом і реєструється у Спадковому реєстрі з відміткою про його вид. Скасування допускається лише шляхом складення нового заповіту цього виду, а заповідач повинен протягом десяти днів після нотаріального посвідчення повідомити заклад охорони здоров'я, який зберігає біоматеріал. Ці положення формують основні елементи фіксації, оновлення та подальшої реалізації волі особи, однак їх узгодженість залежить від зв'язку з іншими нормами проєкту.

Передусім недостатньо визначено правову природу права на використання біоматеріалу. Стаття 1735 проєкту ЦК [2] передбачає, що репродуктивний біологічний матеріал і право на його використання не входять до складу спадщини. Водночас за статтею 1769 проєкту ЦК [2] це право належить визначеній у заповіті особі з моменту відкриття спадщини та підтверджується окремим свідоцтвом, яке видає нотаріус за місцем відкриття спадщини, хоча й без заведення спадкової справи. Таке підтвердження може бути виправдане потребою перевірити чинність заповіту та особу набувача права. Проте проєкт не пояснює, чому право, яке не входить до складу спадщини, має виникати й підтверджуватися через процедури, пов'язані з її відкриттям, а також як до такого заповіту застосовуються загальні норми спадкового права. Тому проблема полягає не в самому використанні форми заповіту, а в невизначеності правового режиму спеціального посмертного розпорядження.

Розрізненим є і порядок доведення волі до відома закладу охорони здоров'я. Хоча заповіт реєструється у Спадковому реєстрі, обов'язок повідомити про нього заклад покладається на заповідача [2]. Унаслідок цього реалізація волі залежить від додаткової дії самої особи, а наслідки неповідомлення або пропуску десятиденного строку не визначені. Загальне правило про перевагу останнього заповіту може визначити співвідношення кількох волевиявлень, але саме по собі не забезпечує отримання актуальної інформації закладом. На рівні ЦК доцільно закріпити пріоритет останнього належно оформленого волевиявлення, обов'язок передання закладу актуальних відомостей про складення або скасування такого заповіту та наслідки порушення цього обов'язку, залишивши технічний порядок захищеної інформаційної взаємодії спеціальному законодавству.

Основне обмеження автономії особи випливає зі статті 1735 проєкту ЦК [2]. Право використати біоматеріал може бути надане лише другому з подружжя або особі іншої статі, яка проживала із заповідачем однією сім'єю і не перебувала в іншому шлюбі. Тому навіть чітко виражене волевиявлення не матиме юридичного значення, якщо визначена особа не відповідає критеріям шлюбу, різної статі або спільного проживання. Спеціальний заповіт функціонує не як нейтральний інструмент розпорядження, а як дозвіл на вибір усередині визначеного законодавцем кола. Оскільки достовірність волі вже забезпечують нотаріальна форма та реєстрація заповіту, додаткове звуження кола осіб за критеріями шлюбу, різної статі та спільного проживан-

ня потребує самостійного обґрунтування з погляду захисту прав інших осіб і правової визначеності.

Свобода розпорядження обмежується також змістом самого заповіту. Стаття 1739 [2] обмежує зміст волевиявлення наданням права визначеній особі або забороною використання та знищенням біоматеріалу, не формулюючи загального права заповідача визначати його долю в межах закону. Крім того, можливість скасування заповіту лише шляхом складення нового документа цього виду покладає на особу однаковий формальний тягар як для надання права, так і для простого відкликання попередньої волі. Формальні гарантії волевиявлення не повинні без достатніх підстав звужувати його зміст або ускладнювати відмову від раніше прийнятого рішення.

Окрему системну неузгодженість створює різний предмет статей 1735 і 1739 проєкту ЦК [2]. Стаття 1735 проєкту ЦК згадує кріоконсервовані ембріони поряд із репродуктивним біологічним матеріалом, тоді як стаття 1739 проєкту ЦК визначає предмет спеціального заповіту лише через категорію репродуктивного біологічного матеріалу. За відсутності прямого правила про поширення такого заповіту на кріоконсервовані ембріони обсяг посмертного волевиявлення залишається неоднозначним. Цю невизначеність слід усунути шляхом узгодження предмета статей 1735 і 1739 проєкту ЦК або чіткого визначення співвідношення відповідних понять.

Отже, за критерієм системності проєкт ЦК створює базову конструкцію посмертного волевиявлення, але зв'язок між заповітом, нотаріальним свідоцтвом, Спадковим реєстром і закладом охорони здоров'я залишається фрагментарним, а співвідношення статей 1735, 1739 і 1769 проєкту ЦК недостатньо узгодженим. За критерієм автономії проєкт визнає право особи визначити долю біоматеріалу, але обмежує як коло можливих набувачів права, так і допустимий зміст розпорядження. Тому, на нашу думку, необхідно зберегти спеціальний заповіт, розширивши проте допустимий зміст волі особи та забезпечивши системну реалізацію останнього чинного волевиявлення.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що проєкт ЦК переходить від фактичної відсутності спеціального регулювання до визнання посмертньої волі особи самостійною підставою визначення долі репродуктивного біоматеріалу. Проте запропонований механізм ще не забезпечує гарантованого виконання цієї волі: особисте немайнове розпорядження оформлюється і підтверджується за допомогою спадково-правових процедур без чіткого визначення меж їх застосування, а реєстрація заповіту не утворює безперервного зв'язку із закладом, який зберігає біоматеріал. Отже, системність регулювання залежить не від подальшого збільшення кількості процедур, а від установлення єдиного правила щодо правової природи такого розпорядження, пріоритету останнього належно оформленого волевиявлення та суб'єктів, відповідальних за його доведення до виконання.

Належна цивільно-правова модель має виходити не із закритого переліку законодавчих дозволів, а із презумпції свободи особи визначати долю свого біоматеріалу в конкретно встановлених законом межах. ЦК доцільно закріпити спеціальне особисте розпорядження на випадок смерті, можливість його вільного скасування, гарантії достовірності та обов'язковість урахування останньої чинної волі. Водночас згода особи, на користь якої зроблено розпорядження, права інших учасників і допустимість відповідної медичної процедури повинні діяти як об'єктивні межі реалізації цієї волі, а не як підстава для попереднього звуження кола можливих набувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 31.07.2026).

2. Проєкт Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837 (дата звернення: 31.07.2026).

3. Ходєєва Н. В. Право людини на репродуктивне відтворення: постмортальне використання, зберігання кріоконсервованих матеріалів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (108), ч. 1. С. 123–135. DOI: 10.32631/v.2025.1.10.

4. Сєда С. В. Розпорядження репродуктивним матеріалом для постмортальної репродукції: аналіз етико-правових проблем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1, ч. 1. С. 317–323. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.1.50.

5. Данченко О., Левчук Ю. Розпорядження біологічним репродуктивним матеріалом за проєктом нового Цивільного кодексу України: справжній заповіт чи хибна юридична конструкція. *Юридична Газета online*. 2026. 9 берез. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmacevtika/rozporyadzhennya-biologichnim-reproduktivnim-materialom-za-proektom-novogo-civilnogo-kodeksu-ukrayin.html (дата звернення: 31.07.2026).

6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1697-13 (дата звернення: 31.07.2026).

7. Про затвердження Порядку здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства : постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 № 78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/78-2025-п (дата звернення: 31.07.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 02.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)